

Doğal Olarak Yetişen ve Halk Tarafından Kullanılan Yabani Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri

Sibel KADIOĞLU^{1*}, Banu KADIOĞLU^{1**}, Tülay DİZİKISA², Kevser KARAGÖZ SEZER³

¹Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Toprak Su Kaynakları Yerleşkesi, Aziziye/Erzurum

²Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü/Ağrı

³Toprak Gübre Su Kaynakları Merkez Araştırma Enstitüsü, Ankara

Sorumlu Yazar: sibel.kadioglu@tarimorman.gov.tr

* <https://orcid.org/0000-0002-9121-1705>

** <https://orcid.org/0000-0002-9041-5992>

² <https://orcid.org/0000-0001-9322-8159>

³ <https://orcid.org/0000-0002-1779-5861>

Araştırma Makalesi

ÖZET

Makale Tarihi

Geliş Tarihi: 1 Mart 2021

Kabul Tarihi: 3 Mart 2021

Online Yayınlanma: 8 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Etnobotanik

Halk ilaçları

Tıbbi bitkiler

Yabani bitkiler

Erzurum ili florası gıda, ilaç ve diğer amaçlarla kullanılabilir doğal bitkiler açısından oldukça zengindir. Bu zenginliğin ve bitkilerle olan insan iletişimin belirlenerek korunması ve sürdürülebilir kullanımın sağlanması oldukça önemlidir. Çalışma Erzurum yöresinde doğal olarak yetişen bazı bitkilerin etnobotanik özelliklerini ve bunların yöresel adlarını tespit etmek amacıyla ile iki yıl süre ile 12 köyde yürütülmüş olup tecrübeli ve bilgili kişilerle görüşülmüştür. Yoğun olarak toplanıp gıda, tıbbi ve diğer amaçlarla tüketilen yabani bitkilerin yerel ve bilimsel adları, kullanım alanları, kullanılan aksamaları ve kullanım şekilleri hakkında bilgiler kaydedilmiştir. Çalışma sonucunda değişik amaçlar için kullanımı tespit edilen 59 taksondan 26'sının gıda, 19'unun gıda ve tıbbi, 5'inin yalnızca tıbbi 9 taksonun ise dekoratif, boya, sakız, yakacak vb. amaçlarla kullanıldığı belirlenmiştir. En fazla takson Asteraceae familyasına aittir. Taksonların (*Anthemis tinctoria*, *Berberis vulgaris*, *Hypericum perforatum*, *Plantago major*, *Plantago atrata*, *Rosa pimpinellifolia*, *Rosa canina*, *Rumex patientia*, *Rumex crispus*, *Teucrium polium*, *Thymus fallax*, *Satureja hortensis*) tıbbi amaçlı kullanımlarının en fazla hemoroid rahatsızlığında olduğu kaydedilmiştir. Etnobotanik çalışmalar, yöresel kültürlerin açığa çıkarılması açısından son derecede önemlidir. Bu nedenle kültürel değerleri korumak için özellikle kullanımları sürdürülen bitkilerin etnobotanik değerlerinin kaydedilmesi sürdürülebilirliğe katkı sunacaktır.

Ethnobotanical Characteristics of Wild plants Growing Naturally and used by the Folk

Research Article

ABSTRACT

Article History

Received: 1 March 2021

Accepted: 3 March 2021

Published online: 8 March 2021

The flora of Erzurum province is very rich in natural plants that can be used for food, medicine and other purposes. It is very important to determine and protect this richness and human communication with plants and to ensure sustainable use. The study was carried out in 12 villages for two years in order to determine the ethnobotanical characteristics of some naturally grown

Keywords:

Ethnobotany
Folk medicine
Medicinal plants
Wild plants

plants in the Erzurum region and their local names, and experienced and knowledgeable people were interviewed. Information about the local and scientific names, usage areas, parts used and usage patterns of wild plants collected and consumed for food, medicinal and other purposes were recorded. As a result of the study, 59 taxon were determined to be used for different purposes. 26 of these taxa are food, 19 taxa are food and medicinal, 5 are only medical and 9 taxa are decorative, paint, chewing gum, fuel, etc. it has been determined to be used for purposes. Most taxa belong to the Asteraceae family. It has been noted that the medical use of taxa (*Anthemis tinctoria*, *Berberis vulgaris*, *Hypericum perforatum*, *Plantago major*, *Plantago atrata*, *Rosa pimpinellifolia*, *Rosa canina*, *Rumex patientia*, *Rumex crispus*, *Teucrium polium*, *Thymus fallax*, *Satureja hortensis*) for hemorrhoids. Ethnobotanical studies are extremely important in revealing the local cultures. For this reason, recording the ethnobotanical values of the plants that are being used in order to protect cultural values will contribute to sustainability.

1.GİRİŞ

Türkiye Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz fitocoğrafik bölgelerini kapsamaktadır. Özellikle farklı iklim kuşakları, topoğrafyası ve zengin florası ile ülkemiz beş mikro gen merkezi konumundadır (Kendir ve Güvenç, 2010). Bitkiler, insan ve hayvan varlığı yönünden doğal yaşamın kaynağını oluşturur. Hayatın yapı taşı, insan ve hayvan beslenmesinin esas kaynağıdır. Biyolojik çeşitlilik; sanayileşme, kentleşme, yapılaşma, turizm, yangınlar, kontrolsüz otlatmalar, bitkilerin ticari amaçlı aşırı ve bilinçsizce toplanması gibi olumsuz birçok etkenle azalsa da yabancı bitkilerin geleneksel kullanımını kısmen sürdürülmektedir. Sürdürülmesini sağlayan önemli bir faktör son yıllarda insanların aşırı tüketim ve sunileşmeden dolayı doğal kaynaklara yönelmesi olmuştur. Doğaya yönelik ve doğal bitkilere özellikle de tıbbi ve aromatik bitkilere olan ilgi artmıştır (Özçelik ve Balabanlı, 2005). İnsanların bitkilerle birebir olan ilişkisi günümüzde literatür olarak etnobotanik adıyla incelenen bir bilim dalıdır. Etnobotanik, ‘insan ve bitkiler arasındaki ilişkileri araştırır’(Pearsall, 1989; Heinrich ve ark., 2004). Doğal ve sosyal bir dizi bilim dalı ile ilgili olan etnobotanik; bitkilere ve onlar hakkındaki yerel bilgilere nasıl ulaşılabileceği ve bitkilerin nasıl korunup muhafaza edileceği hususunda bilgiler vermektedir (Martin, 2004). İnsanların bitkilerle ilişkisi gıda, barınak, ilaç ve diğer kullanım şekilleriyle ortaya çıkarılmaktadır (Manandhar, 2002; Yıldırım, 2004). Ancak birçok araştırmacı tarafından ülkemizin zengin

bir flora ve kültür mirasına sahip olmasına rağmen yabani bitkilerin halk arasındaki gıda, tıbbi ve diğer amaçlarla kullanılmasını konu alan bilimsel çalışmalarında az olduğu belirtilmektedir (Baytop, 1999; Sezik ve ark., 2001). Zira insanlarla bitkiler arasındaki ilişki oldukça eski olduğundan etnobotanik araştırmalarda araştırmacıların uzun yıllarını almaktadır. Bu çalışmada Erzurum yöresinde kullanımı sürdürülen yabani bitkiler yöresel ve bilimsel adları, gıda, tıbbi veya diğer amaçlarla kullanılan aksam ve formları ile verilmeye çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışma Erzurum'un Aziziye, Aşkale, Hınıs, Horasan, İspir, Köprüköy, Narman, Tortum ve Yakutiye'ye bağlı 12 yerleşim yerinde 2012-2013 yıllarında yürütülmüştür (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bilgi ve bitki örneklerinin alındığı yerleşim yerleri ve bilgi formu

Table 1. Settlements and information form where information and plant samples were taken

Yerleşim Yerleri	Bilgi Formu
Aziziye- Gelinkaya	Kullanılan bitki
Aşkale- Taşağıl	Yerel adı
Hınıs- Ovacık	Bitkinin alındığı yer (habitatu)
Horasan- Gerek	Kullanım amacı
İspir- Kirazlı	Gıda /tıbbi/ aromatik/ dekoratif
Köprüköy- Pekecik	/yakacak/süpürge/boya/çit/diğer
Narman- şehitler	Kullanılan bitki aksamı
Pasinler- Yayladağ/Yeniköy	Yaprak/gövde/sürgün/meyve/kök/tohu
Tortum- İncedere/Tipili	m/çiçek/
Yakutiye/ Köşk	Diğer
	Gıda olarak kullanım formu
	Çiğ/salata/börek
	harcı/pişirilerek/soyularak
	Tıbbi olarak kullanım formu
	Çay/lapa/yağ/merhem/diğer
	neriler

Köylerde özellikle en tecrübeli kişiler olmak üzere toplam 168 kişi ile görüşülmüş ve bitkiler hakkındaki bilgileri kaydedilmiştir. Ayrıca tecrübeli kişilerle birlikte; üçer aylık dilimler halinde yıl boyunca takip edilerek herbaryum örnekleri toplanmıştır. Toplanan bitkiler flora kitapları ve herbaryum örneklerinden yararlanılarak teşhis edilmiştir (Davis, 1965-1985; Davis ve ark., 1988; Güner ve ark., 2012). Pazarı bulunan ilçelerin pazarları da

belirli aralıklarla takip edilmiş pazarlanan yabancı bitkiler belirlenmiştir. Çalışmada katılımcıların en fazla bildikleri ve kullandıkları bitkilerin halk dilindeki adları, kullanım amaçları, kullanılan bitki aksamaları, nasıl değerlendirildikleri, gıda ve halk ilacı olarak nasıl kullanıldıkları şeklinde toplanan veriler çizelgeler halinde sunulmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırma alanının öncelikli olarak alan araştırması yapılmış belli bir bilgi edinildikten sonra sorular sorularak bilgiler alınmıştır. Yararlanılan bitkiler uygun zamanlarda (iki yıl boyunca mart ve eylül ayları arasında üçer aylık dönemlerde) katılımcılarla toplanarak herbaryum örnekleri oluşturulmuştur. Çalışmada öncelikle bitkilerin yöresel ve bilimsel adları listelenmiştir. Çünkü bir nesneyi tanımak ancak onun adını bilmekle başlar ve nesilden nesile aktarılması da ancak adı ile mümkündür. Görüşülen yerleşimlere bağlı olarak bitkilerin hemen hemen hepsinde farklı isimler kullanılmakta olduğu belirlenmiştir. Aynı bitkinin diğer bir bitki adıyla anıldığı da tespit edilmiştir (Çizelge 2). Bunun nedeni ise bitkilerin yeterince tanınmaması veya zamanla kaybedilen bir değer olması ayrıca göçler nedeni ile kültürel değişimler olabilir. Yöresel isimler kulaktan dolma bilinse bile bitkiler tanınmamaktadır. Bitkilerin adları ile yapılan çalışmalarda; halk arasında gıda, ilaç, boya ve süs olarak kullanılan bitkilerin isimlerinin, Türkçede dikkate değer bir zenginlik taşıdığı (Baytop, 1994), bu alandaki terimlerin çokluğunun, hemen her yörede aynı bitkinin farklı kelimelerle adlandırılmasından kaynaklandığı ve çalışmaların zor olduğu da belirtilmektedir (Önler, 1990). Araştırmaya katılanların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %40,4'ü 45-55 yaş aralığında olup en büyük paydayı almışlardır. Katılımcıların büyük bir kısmını (%47,7) ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Yapılan benzer çalışmalarda da katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu belirtilmektedir (Güneş ve Özhatay, 2011). En fazla takson kullanımı Asteraceae familyası olmuştur. Genel olarak yapılan etnobotanik çalışmalarda da Asteraceae familyasına ait taksonların kullanıldığı belirtilmiştir (Özgökçe ve

Özçelik, 2004; Bulut, 2005). Bitkiler öncelikle çiğ ya da pişirilerek sebze-meyve şeklinde tüketilmektedir. Yemeklik olarak kullanımı genelde soğanlı, bulgurlu pişirilme sarımsaklı yoğurt ve çiğle (kaymak) birlikte yenilme şeklindedir (*Rumex sp.*, *Polygonum sp.*, *Tragopogon sp.*, *Urtica sp.*, *Chenopodium sp.*, *Portulaca sp.*) (Çizelge 2).

Çizelge 2. Yabani bitkilerin bilimsel, yöresel ve genel adları ile etnobotanik özellikleri
Table 2. Scientific, local and general names and ethnobotanical characteristics of wild plants

Bilimsel adı	Genel adı	Yöresel adı	Kullanım Amacı	Kullanılan Aksam	Tıbbi Kullanım
AMARANTHACEAE					
<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	Horoz İbiği	Tel Pancarı, Zimel	Gıda	Yaprak	
ASTERACEAE/COMPOSITAE					
<i>Helichrysum plicatum</i> DC. subsp. <i>plicatum</i>	Yayla çiçeği, Bozoğlan	Sarı Çiçek, Ceviz Kokan, Altın Top, Öksürük Otu, Herdemtaze, Ölmez çiçek	Tıbbi	Çiçek	Öksürük, soğuk algınlığı (çay)
<i>Anthemis tinctoria</i> L.	Papatya	Papatya	Tıbbi Dekoratif Boya	Çiçek	Öksürük Soğuk algınlığı
<i>Arctium minus</i> HILL.	Kavalak, Kabalak	Kavalgan, Kalagan, Kavlugan, Kalağan	Gıda	Yaprak	
<i>Artemisia spicigera</i> C. KOCH.	Pelin	Yavşan Otu Yavşan Süpürgesi	Süpürge Haşere ilacı	Yaprak Tohum	Karın ağrısı Haşerelere karşı
<i>Helianthus tuberosum</i> L.	Yer elması	Yıldızkökü, Yerelması	Gıda Tıbbi	Yumur	Diyabet
<i>Alchillea millefolium</i> L.	Civanperçemi	Civanperçemi, Kılıçotu	Tıbbi	Çiçek Yaprak Sap	Diyet Kadın hastalıkları
<i>Gundelia tournefortii</i> L. var. <i>Tournefortii</i> L.	Kenger	Kenger sakızı	Gıda Sakız	Taze dallar Lateks	
<i>Tragopogon aureus</i> BOISS.	Yemlik	Yelmik, Çayır Çelmiği, At Yemliği, yer sakızı	Gıda Tıbbi	Yaprak	Mide ağrısı
APIACEAE/UMBELLIFERAE					
<i>Eryngium campestre</i> L.	Boğa Dikeni	Buğadikeni, Devedikeni, Çakırdikeni	Gıda	Gövde	
<i>Ferula orientalis</i> L. <i>Prangos ferulacea</i> (L.) LINDL.	Çaşır	Çaşır, Çaşur, Çakşur, Çakşır	Gıda Tıbbi	Gövde	Diyabet
<i>Falcaria vulgaris</i> BERNH.	Kazayağı	Kazayağı	Gıda	Yaprak	
<i>Anthriscus nemorosa</i> (BIEB.) SPRENGEL	Hırhındilik	Hırhındik, Hırhındilik, gumi	Gıda	Gövde	

<i>Astrodaucus orientalis</i> (L.) DRUDE	Gımmi	Gımmi, gımi özdeni, gımi	Gıda	Gövde	
<i>Heracleum pastinacifolium</i> C. KOCH subsp. <i>İncanum</i> (BOISS. ET HUET) DAVIS	Baldırgan	Baldırgan, baldıran, baldırdan, yabani maydanoz	Gıda	Gövde	
BERBERIDACEAE					
<i>Berberis vulgaris</i> L.	Hanımtuzluğu, Kadıntuzluğu	Kızamık, Kızambık	Gıda Tıbbi	Meyve Yaprak	Diyabet (çay)
BRASSICACEAE					
<i>Nasturtium officinale</i> R. BR.	Tere	Su teresi, Yabani Tere	Gıda	Yaprak	
<i>Sinapis arvensis</i> L.	Yabani Hardal	Y.İspanak, Mananık, Eşşek Turbu, Manalılı	Gıda	Yaprak	
<i>Capsella bursa- pastoris</i> (L.) MEDIK.	Çobançantası	Medik, kuşekmeği, Kuşgözü	Gıda	Bitki	
CANNABACEAE					
<i>Cannabis sativa</i> L.	Kenevir	Çedene	Gıda	Tohum	
CARYOPHYLLACEAE					
<i>Silene vulgaris</i> (MOENCH) GARCKE	Gıvışkanotu	Gelinparmağı	Gıda	Bitki	
CAPPARACEAE					
<i>Capparis ovata</i> DESF.	Kapari	Kedi cırnağı, Pisik pepiği,	Gıda	Yaprak Meyve	
CAPRIFOLIACEAE					
<i>Viburnum lantana</i> L.	Dağ elması, Germişek	Germişo, Germeşe, Dağ elması	Gıda	Meyve	
CONVOLVULACEAE					
<i>Convolvulus arvensis</i> L.	Tarla sarmaşığı	Sarmaşık	Gıda	Yaprak	
EUPHORBIACEAE					
<i>Euphorbia virgata</i> WALDST. ET. KİT.	Sütleğen	Sütlegen, sütlü	Gıda Maya Lateks	Diş ağrısı (harici)	
FABACEAE					
<i>Astragalus eriocephalus</i> WILLD.	Geven	Keven, Geven	Yakacak	Bitki	
GERANIACEAE					
<i>Geranium tuberosum</i> (L.)	Çakmuz	Kahmut, Çakmut	Gıda	Yumru	
GROSSULARIACEAE					
<i>Ribes orientale</i> DESF.	Frenk üzümü	Büküzümü, horhoç	Gıda Tıbbi	Meyve	Kansızlık
HYPERICACEAE					
<i>Hypericum perfoliatum</i> L.	Binbir delikotu, Sarı kantaron	Kantaşı, Kantaron	Tıbbi	Yaprak	Hemoroid (çay) Eklem ağrıları (yağ)
LILIACEAE					
<i>Eremurus spectabilis</i> L.	Çiriş	Çiriş, Yabani Pırasa, Cırcır,	Gıda	Yaprak	

		Buraz			
<i>Allium armenum</i> BOISS. ET. KOTSCHY	Yabani Soğan	Körmen, Kölmen, Köremen	Gıda	Yaprak	
LAMIACEAE					
<i>Mentha longifolia</i> L.	Nane	Yarpuz, Dağ Nanesi, Taş Nanesi	Baharat Tıbbi	Yaprak	Soğuk algınlığı
<i>Thymus fallax</i> FISCH. VE MEY.	Kara Kekik	Kara Anık	Baharat Tıbbi	Yaprak	Hemoroid (çay)
<i>Satujera hortensis</i> L.	Kekik	Kekik, Aşotu	Baharat Tıbbi	Yaprak	Hemoroid (çay)
<i>Teucrium polium</i> L.	Dalakotu, Basurotu	Basurotu, Koç Anığı, Kekik	Tıbbi	Yaprak	Hemoroid (Harici)
MALVACEAE					
<i>Malva neglecta</i> WALLR.	Ebegümece	Ebemkömeci, Ebemekmeği	Gıda Tıbbi	Yaprak Çiçek Kök	Karın şişkinliği Boğaz ağrısı Kadın hastalıkları
<i>Althaea officinalis</i> L.	Hatmiçiçeği	Mukimgül	Gıda Tıbbi	Yaprak Çiçek	Boğaz ağrısı
PAVERACEAE					
<i>Papaver orientale</i> L. <i>Papaver dubium</i> L.	Gelincik	Haşhaş, Koçoç, Gelinparmağı,	Gıda Boya	Tohum Yaprak	
POACEAE					
<i>Stipa capillata</i> L.	Sorguçotu	Sümbül	Dekoratif	Bitki	
POLYGONACEAE					
<i>Rumex patientia</i> <i>Rumex crispus</i> L.	Labada	Evelik, Düvelik, Labada, Labaza, Abazan, Nırniç, Nırnik, Yağlı Pancar	Gıda Tıbbi	Yaprak Tohum	Müşhil, diyabet Böbrek taşı, Hemoroid (çay)
<i>Rumex acetocella</i> L.	Kuzukulağı	Ekşi, Ekşilik	Gıda Tıbbi	Yaprak	Harareti gidermek, diyabet
<i>Polygonum cognatum</i> MEISNN.	Madımak	Kuşekmeği, Çobanekmeği,	Gıda	Yaprak	
<i>Rheum ribes</i> L.	Işkın	Eşgın	Gıda	Gövde	
PORTULACACEAE					
<i>Portulaca</i> sp.	Semizotu	Pirpirim, Pırpır, Parpar, Parlak	Gıda	Yaprak	
PLANTAGINACEAE					
<i>Plantago major</i> L. <i>Plantago atrata</i> L.	Büyük Sinirotu	Bağa Yapağı	Gıda Tıbbi	Yaprak Tohum	Yaraları temizleme Hemoroid
ROSACEAE					
<i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu	Kuşburnu, İtburnu, İtgülü, Yabangülü	Gıda Tıbbi	Meyve Kök	Hemoroid (çay)
<i>Rosa pimpinellifolia</i> L.	Karakuşburnu	Karakuşburnu, Koyungözü	Gıda Tıbbi	Yaprak Meyve Kök	Hemoroid (çay)
<i>Rubus caesius</i> L.	Böğürtlen	Gözemor,	Gıda	Meyve	

Yabani Çilek,					
<i>Prunus divaricata</i> LEDEB.	Yabani Erik	Salor, Salur	Gıda	Meyve	
<i>Malus sylvestris</i> MILLER.	Yabani Elma	Yabani Elma, Alma	Gıda	Meyve	
<i>Pyrus syriaca</i> BOISS.	Yabani Armut	Ahlat, Gıvgıt, Gırgat, Argın, Argun	Gıda	Meyve	
<i>Crataegus monogyna</i> JACQ.	Alıç	Aloç, Aloş	Gıda Tıbbi	Meyve Kök Dal	Hemoroid Asım Bronşit
SCROPHULARIACEAE					
<i>Verbascum</i> sp.	Sığır Kuyruğu	Gırç, Sığır Kuyruğu	Yakacak Süpürge	Bitki	
SOLANACEAE					
<i>Hyoscyamus niger</i> L.	Banotu	Deli Batbat, Dişotu	Tıbbi	Tohum	Ağrıyan kısmıları uyuşturma Kurtları düşürmek
URTICACEAE					
<i>Urtica dioica</i> L.	Isırgan	Istırgan, Issırgan, sırgan	Gıda Tıbbi	Taze bitki Tohum Tohum Tohum	Romatizma Kanser İltihap Mide rahatsızlıkları

Bitkiler ilkbaharda toplanılarak taze olarak tüketildikleri gibi kurutularak, dondurularak veya salamura ve turşu olarak saklanmaktadır. Ayrıca meyveler (*Rosa* sp., *Ribes* sp., *Malus* sp., *Pyrus* sp., *Prunus* sp., *Crataegus* sp.) kurutularak veya reçel, marmelat olarak da değerlendirilmektedir. Bitkilerin tıbbi amaçlı kullanımında ise bağırsak rahatsızlıkları özellikle hemoroid (mayasıl-basur) için kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmada 11 takson (*Anthemis tinctoria*, *Berberis vulgaris*, *Hypericum perforatum*, *Plantago major*, *Plantago atrata*, *Rosa pimpinellifolia*, *Rosa canina*, *Rumex patientia*, *Rumex crispus*, *Teucrium polium*, *Thymus fallax*, *Satureja hortensis* hemoroid tedavisi için kullanılmaktadır. Halk arasında basur, mayasıl olarak bilinen hemoroid ülke genelinde görülme sıklığı yüksek olan bir hastalıktır. Yapılan bir çalışmada hemoroid tedavisinde kullanılan 46 familyaya ait 84 cins bitki tespit edilmiştir (Gürhan ve Ezer, 2004). Ayrıca yörede diyabet hastalığı da sıkça şikâyet edilen bir hastalık olup birçok bitkinin bu amaçla kullanıldığı da tespit edilmiştir (*Ferula*, *Prangos*, *Rumex*, *Berberis*). Türkiye’de genel olarak diyabete karşı kullanılan bitkilerin

derlendiği çalışma da 47 familya ya ait 79 tür ve tür altı takson belirlenmiş olup çalışmamızda belirlenen bitkiler de yer almaktadır (Arituluk ve Ezer, 2012). Baldırđan (*Conium maculatum*)'ın genelde ğimi ve hırhındilik (*Anthriscus nemorosa*, *Astrodaucus orientalis*) ve gerçek baldırđan (*Heracleum pastinacifolium*) olarak tanınan bitkilerle karıştırıldığı da kaydedilmiştir. Literatürlerde de bu nedenle özellikle ocuk ve gençlerin bitkileri tam olarak ayırt edemediklerinden zehirlenme vakalarına rastlandığı da belirtilmektedir (Anonim, 2014). Çizelge 2'de verildiği gibi katılımcıların kullandıkları bitkiler arasında en fazla bilinen ve yerel pazarlarda yaygın olarak bulunan yabani bitkiler yaygın kullanım Şekilleri ile aşağıda verilmektedir.

Evelik (*Rumex sp.*): Labadanın bilinen oldukça çok türü vardır, fakat yörede en yaygın olarak kullanılanı yalnızca iki türdür. Bunlar ekşi kuzukulağı veya sadece labada diye de anılan; *Rumex acetosella* ve kıvrıcık labadası veya evelik olarak bilinen *Rumex crispus*'tur. Kuzukulağı ekşi olduğundan taze olarak yenilmektedir. Diğer türler ise değişik Őekillerde yemek yapılmakta en çok pancar denilen çorbadan biraz kıvamlıca bulgurlu ve çiğ(krema) ile yapılan yemek Şeklinde tüketilmektedir. Ama yöreye ait evelikten yapılan lor dolması en meşhur yemeklerdendir. Evelik kurutularak muhafaza edildiği gibi yaprakları salamura yapılarak da muhafaza edilmektedir.

Madımak, Kuşekmeği (*Polygonum sp.*): Haziran'dan Eylül'e kadar kuşekmeği otu toplanıp, soğuksu ile yıkanmakta ve kurutularak muhafaza edilmektedir. Kuşekmeği taze olarak ilk çıktığı zamanlar kullanıldığı gibi kurutularak kışında kullanılmakta veya salamura yapılmaktadır.

Ebegümeci (*Malva sp.*): it, yol ve eski duvar kenarlarında, harabeliklerde, ama yalnızca insanların yaşadıkları yerlerin çok yakınlarda yetişmektedir. Bitkilerin hepsi de yapraklarında, çiçeklerinde ve saplarında (bamyada olduğu gibi) bir smksel madde içerirler.

Çiçekleri, yaprakları ve sapları, Haziran'dan Eylül'e kadar toplanabilmektedir. Kurutulmuş olarak ta nadiren kullanılmaktadır.

Çaşır (*Ferula sp.*): Bölgede ilkbaharda bitkinin 10-20 cm'lik taze sürgünleri tüketilmektedir. Genellikle suda haşlanıp tuzlanarak yenilmekte ya da salamurası yapıp kış mevsiminde peynirle birlikte ev ekmeğiyle yenmektedir. Ayrıca haşlandıktan sonra yumurta ile kavruarak da tüketilmektedir.

Çiriş (*Eremurus sp.*): Çiriş ilkbaharın bitimi ile yazın başlangıç aylarında yetişen zambakgillerden; beyaz çiçekli bir bitkidir. Senede bir kere çiriş pancarı yenilmesi gerektiğine ve şifalı olduğuna inanılmaktadır. Yörede çiriş bitkisinin genç sürgünleri ve taze yaprakları sebze olarak kavurma etle pişirilip tüketilmektedir.

Isırğan (*Urtica sp.*): Isırğan otu genel olarak açık ormanlık alanlarda, nehir ve yol kenarlarında, terk edilmiş kullanılmayan alanlarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir (Davis ve ark., 1988). Isırğan otu çalışma alanında romatizmalı bölgelere bitkiyle vurularak ısırtılması sağlanarak ağrıların giderilmesine çalışılmaktadır. Tüylü olması nedeniyle genellikle diğer otlarla karıştırılarak yemek olarak da tüketilmektedir.

Kuşburnu (*Rosa sp.*) : Çok yıllık bir bitkidir. Genel olarak Fruktoz Rosae denilen gül meyvesidir (Ateş, 1992). Çalı formundadır. Peyzaj açıdan hoş görünümlü, gülgillerden, ekonomik ömrü; 30-40 yıldır. Yaşam süresi ise çok uzundur. Erzurum'un hemen her yerinde yetişen kuşburnu yaşatılan geleneksel yiyeceklerden biridir.

4. SONUÇ

Erzurum'da yörenin iklim özelliğine bağlı olarak Mart-Temmuz ayları arasında doğal yetişen yabani otlar ve bazı çayır mera bitkileri toplanarak özellikle beslenme amacıyla tüketilmektedir. Ayrıca çalı ve ağaç formunda olan bitkilerden de gıda ve tıbbi amaçlı yararlanılmaktadır. Her yörede değişik yabani otlar kullanıldığı gibi otun adı da yöreye göre

değişmektedir. Yapılan çalışmada bu bitkilerin yöresel adları ve kullanımları belirlenmiştir. Bilinen bazı bitkilere aynı isimler verildiği gibi isimlerin karıştırıldığı da kaydedilmiştir.

Çalışma sonucunda değişik amaçlar için kullanımı tespit edilen 59 taksondan 26'sının gıda, 19'unun gıda ve tıbbi, 5'inin yalnızca tıbbi 9 taksonun ise dekoratif, boya, sakız, yakacak vb. amaçlarla kullanıldığı belirlenmiştir. En fazla takson Asteraceae familyasına aittir. Taksonların (*Anthemis tinctoria*, *Berberis vulgaris*, *Hypericum perforiatum*, *Plantago major*, *Rosa pimpinellifolia*, *Rosa canina*, *Rumex patientia*, *Rumex crispus*, *Teucrium polium*, *Thymus fallax*, *Satureja hortensis*) tıbbi amaçlı kullanımlarının en fazla hemoroid rahatsızlığında olduğu kaydedilmiştir. Pazarlarda en fazla satışı olan bitkilerin *Ferula* sp., *Eremurus* sp., *Rosa* sp., *Rumex* sp., *Polygonum* sp., *Urtica* sp., *Malva* sp., olduğu gözlenmiştir. Çalışma sonuçları ile meyve, sebze ve tıbbi aromatik bitkilerin ışlah çalışmalarına katkı da bulunulacaktır. Benzer etnobotanik çalışmalarla yöre halkının yoğun ve yaygın olarak kullandığı, kullanımını sürdürdüğü doğal bitki zenginliğinin belirlenmesi ve yerel bilgilerinin kaydedilmesi gelecek çalışmalara ışık tutacak ve yn verecektir.

KAYNAKLAR

- Anonim. (2014). <https://www.iha.com.tr/aydin-haberleri/pasinlerde-baldiran-otundan-bir-cocuk-daha-zehirlendi-776849/>.
- Arituluk, Z. C., Ezer, N. (2011). Halk arasında diyabete karşı kullanılan bitkiler (Türkiye)-II. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi. 32, (2)179-208.
- Ateş, N. (1992). Kuşburnu değerlendirmesi üzerine araştırma. Bursa Gıda Teknolojisi Araştırma Enstitüsü, 9s.
- Baytop, T. (1994). Türkçe bitki adları sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Baytop, T. (1999). Türkiye'de bitkiler ile tedavi geçmişte ve bugün. Nobel Tıp Kitapevi, İstanbul.
- Bulut, G. (2005). Narman (Erzurum) ve köylerinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler(Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Davis, P.H. (1965-1985). Flora of turkey and the east aegean islands, 1-9. Edinburgh Univ. Press.Edinburgh.

- Davis, P.H., Mill, R.R. Tan, K. (1988). Flora of turkey and the east aegean ıslands, 10. Edinburgh Univ. Press, Edinburgh.
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., Babaç, M.T. (2012). Türkiye bitkileri listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını. İstanbul.
- Güneş, F., Özhatay, N. (2011). An ethnobotanical study from Kars (Eastern) Turkey. Biological Diversity and Conservation. 4(1), 30-41.
- Gürhan, G., Ezer, N. (2004). Halk arasında hemoroid tedavisinde kullanılan bitkiler-I. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi. 4(1), 37-55.
- Heinrich, M., Barnes, J., Gibbons, S., and Williamson, E.M. (2004). Fundamentals of pharmacognosy and phytotherapy. Churchill Livingstone. Edinburgh.
- Kendir, G. Güvenç, A. (2010). Etnobotanik ve Türkiye’de etnobotanik çalışmalara genel bir bakış. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi. 30(2), 49-80.
- Manandhar, N.P. (2002). Plants and people of Nepal. Timber Press. 2002 ISBN 0881925276, 9780881925272 599pp.
- Martin, G.J. (2004). Ethnobotany a methods manual. WWF.2004.(Amazon.co.uk)
- Önler, Z. (1990). “XIV. ve XV. Yüzyıl anadolu türkçesi botanik terimleri”, Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları. Fahir İz Armağanı I.14, 357.
- Özgökçe, F., Özçelik H. (2004). Ethnobotanical aspects of some taxa in East Anatolia, Turkey. Economic Botany. 58(4), 697–704.
- Özçelik, H., Balabanlı, C. (2005). Burdur İlinin Tıbbi ve Aromatik Bitkileri, I.Burdur Sempozyumu, 16–19 Kasım, 2005, Burdur, 1127-1137.
- Sezık, E., Yeşilada, E., Honda, G., Takaışi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T. (2001). Traditional Medicine in Turkey X. Folk medicine in central anatolia. Journal of Ethnopharmacology. 75,95-115.
- Yıldırım, Ş. (2004). Etnobotanik ve Türk etnobotaniği, Kebikeç. Anadolu’nun “Nebatat ve Hayvanatı”. 175-193.